

Ebert door andere ogen

Friedrich Eberts optreden tijdens de Duitse revolutie van 1918-1919, gezien vanuit historici en politici uit de DDR

Bundesarchiv, Bild 102-00014A
Foto: o. Ang. | 1923 ca.

Daniël Hendrikse
Studentnummer 4146328
d.t.hendrikse@students.uu.nl
Bachelorscriptie Geschiedenis
Universiteit Utrecht
Begeleiding Dr. Mr. F.W. Lantink
Leipzig, 18 januari 2016
8429 woorden

Inhoudsopgave

Inleiding – ‘Die Lokomotiven der Geschichte’	4
Hoofdstuk 1. Historische en historiografische achtergronden	8
Friedrich Ebert en het Duitse socialisme anno 1918	8
De situatie in november 1918	9
Angst voor escalatie	11
Het duiden van de revolutie	14
Hoofdstuk 2. Geschiedtheorie in de DDR	16
Een andere geschiedsopvatting	16
Polemiek en bronnenkritiek	17
Hoofdstuk 3. De historiografie in de DDR over de revolutie	21
Uit eigen ervaring: Walter Ulbricht	21
Verraad aan de revolutie	22
Valse illusies	23
Sociaaldemocratie tegenover communisme	24
Legitimatie	26
Hoofdstuk 4. Discours en ideologie	28
Discours in de geschiedschrijving	28
‘Opportunistisch’ en ‘bürgerlich’	29
Nederlaag of positieve resultaten?	32
Conclusie – ‘Niemals vergessen’	33
Lijst met afkortingen	36
Bibliografie	37
Bronnen	37
Literatuur	38
Illustratieverantwoording	41
Plagiaatverklaring	42

Inleiding – ‘Die Lokomotiven der Geschichte’

‘Die Revolutionen sind die Lokomotiven der Geschichte,’ schreef Karl Marx in zijn werk *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848-1850*.¹ De visie van revoluties als drijvende kracht achter historische ontwikkelingen vormt een van de belangrijkste uitgangspunten van de marxistische, dialectische blik op de geschiedenis. Toch zijn politieke revoluties niet alleen voor marxistische historici een buitengewoon interessant fenomeen. Een schijnbaar plotselinge omverwerping van een politiek systeem roept altijd talloze vragen op, over lange- en korte-termijnoorzaken, over het verloop van de revolutie en over de gevolgen ervan. Juist daarom vormen revoluties niet zelden de inzet van felle historiografische polemieken.

De Duitse revolutie van 1918-1919 is wat het bovenstaande betreft exemplarisch; cruciaal in de moderne Duitse geschiedenis, ronduit omstreden en al decennia lang het onderwerp van een heftige polemiek – hoewel die de laatste jaren enigszins is afgezwakt. Desalniettemin bestaat er onder historici nog altijd geen consensus of de revolutie geslaagd was of niet.² Tijdens de revolutie speelde het socialisme een belangrijke en niet onomstreden rol. Socialisten en communisten voerden de revolutie aan, om zo, na de succesvolle Russische revolutie van 1917, ook in Duitsland het socialisme in meer of minder radicale vorm aan de macht te brengen. Sociaaldemocraten kwamen op dit moment, na de neergang van het Duitse Keizerrijk, voor het eerst in de regering – maar daarmee waren de revolutionairen nog lang niet tevreden. Friedrich Ebert, voorzitter van de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD³), werd op 9 november 1918 tot kanselier benoemd. Welke rol hij heeft gespeeld en welke invloed hij heeft gehad, is één van de grote twistpunten in het debat over de revolutie. Sommige historici zien hem als verantwoordelijke voor het brute neerslaan van de revolutionaire krachten, terwijl anderen hem als een slachtoffer beschouwen dat geen keuze had. Deze scriptie poogt een

¹ K. Marx, *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850* (Berlijn 1895; Berlijn (DDR) 1960) 85, geciteerd in: R. Schütz, ‘Proletarischer Klassenkampf und bürgerliche Revolution. Zur Beurteilung der deutschen Novemberrevolution in der marxistisch-leninistischen Geschichtswissenschaft’, in: A. Fischer und G. Heydemann (ed.), *Geschichtswissenschaft in der DDR. Band II: Vor- und Frühgeschichte bis Neueste Geschichte* (Berlijn 1990) 759-795, aldaar 760.

² Vgl. R. Rürup, ‘Demokratische Revolution und „dritter Weg“ . Die deutsche Revolution von 1918/19 in der neueren wissenschaftlichen Diskussion’, *Geschichte und Gesellschaft* (1983) 278-301, aldaar 284, 288; Schütz, ‘Proletarischer Klassenkampf und bürgerliche Revolution’, 759, 760; E. Kolb, ‘1918/19: Die steckengebliebene Revolution’, in: C. Stern en H.A. Winkler (eds.), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848-1990* (Frankfurt am Main 1994), 100-125, aldaar 100, 101.

³ Op pagina 36 bevindt zich een lijst met alle gebruikte afkortingen.

antwoord te vinden op de vraag hoe de rol van Friedrich Ebert tijdens de revolutie van 1918-1919 door marxistisch-leninistische historici en politici uit de DDR geïnterpreteerd is.

Vanwege de grote invloed van de marxistische ideologie is de DDR-historiografie fundamenteel anders dan westerse geschiedschrijving. Juist derhalve biedt zij boeiende, alternatieve perspectieven. De laatste jaren is met name in de Duitse academische wereld de interesse voor en het onderzoek naar de Deutsche Demokratische Republik weliswaar sterk toegenomen, maar de historiografie uit de DDR blijft een onderbelicht aspect. De belangrijkste werken over de geschiedschrijving van de DDR dateren van rond de *Wende*, intussen alweer meer dan twintig jaar geleden.⁴ Het feit dat bovendien het polemische debat rond de revolutie wat is gaan liggen, biedt op dit moment de kans de posities te overzien en een historiografisch onderzoek uit te voeren.

Het interessante aan het onderzoeken van een revolutiegeschiedenis is de onvermijdelijke verbinding met politiek. 'Revolutionsgeschichte kann nicht unpolitisch sein: Fragestellungen, Begrifflichkeit und Wertungen bleiben nicht unbeeinflusst durch das politische Kategoriensystem und die politischen Grundüberzeugungen des Historikers,' zoals de Duitse historicus Reinhard Rürup terecht opmerkt.⁵ Vanwege de politieke ondertoon is revolutiegeschiedenis zelden waarde vrij.⁶ Juist dit maakt het interessant en bij uitstek geschikt voor een historiografisch onderzoek.

In de jaren zestig en zeventig laaide het historiografische debat over de gebeurtenis op, vooral in West-Duitsland. De vraag of de revolutie geslaagd was of niet, of de revolutie van onder of van boven kwam en hoe het al dan niet mislukken van "1918" zich verhiel tot de machtsovername van Hitler waren destijds hot topics. Het debat over de *Sonderwegthese*, het idee dat Duitsland – anders dan andere landen – een bijzondere

⁴ Vgl. A. Fischer und G. Heydemann (ed.), *Geschichtswissenschaft in der DDR. Band I: Historische Entwicklung, Theoriediskussion und Geschichtsdidaktik* (Berlijn 1988) en *Band II: Vor- und Frühgeschichte bis Neueste Geschichte* (Berlijn 1990); E. Kuhrt en H. von Löwis (ed.), *Griff nach der deutschen Geschichte: Erbeaneignung und Traditionspflege in der DDR* (Paderborn 1988); H.K. Jarausch (ed.), *Zwischen Parteilichkeit und Professionalität: Bilanz der Geschichtswissenschaft der DDR* (Berlijn 1991).

⁵ R. Rürup, 'Die Revolution von 1918/19 in der deutschen Geschichte', *Friedrich-Ebert-Stiftung* (Bonn 1993) 2.

⁶ Vgl. Max Weber, 'Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis', geciteerd in: A.G. Weiler, 'Waarde-betrokkenheid en waarde-oordelen in de geschiedwetenschap. Een theoretische standpuntbepaling in het debat tussen analytisch positivisme, marxisme, en kritisch neo-marxisme', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 2 (1975) 190, 191.

ontwikkeling heeft doorgemaakt die resulteerde in twee wereldoorlogen, hangt hier nauw mee samen.⁷

Intussen waren de DDR-historici geheel op hun eigen wijze al even druk werkzaam met de revolutie. Zij streden niet zozeer om de juiste interpretatie, maar probeerden lessen uit het verleden te trekken waarmee de fouten van toen konden worden voorkomen en zo het ware socialisme kon worden bereikt. Dit leverde een aparte historiografische traditie op, die minstens even waardevol en interessant is als haar westerse tegenhanger.

De laatste tien jaar is het debat rond de revolutie geluwd; niet alleen heeft de nieuwheid van sociaalmaatschappelijke geschiedenis afgenomen, maar ook lijken de Duitsers een beetje klaar te zijn met hun *Sonderweg* – hoewel de gevolgen van dat debat nu nog zichtbaar zijn. Toch is het volgens Rürup al met al niet overdreven om te stellen dat de revolutie van 1918-1919 één van de meest onderzochte delen van de nieuwere Duitse geschiedenis is.⁸ Het gevolg hiervan is dat er bronnenmateriaal in overvloed is. In deze scriptie zal het onderzoek uitgaan van primair bronnenmateriaal uit de DDR, geselecteerd op grond van de temporele spreiding, de positie van de auteur en de frequentie waarmee het in secundaire literatuur werd genoemd. Deze bronnen worden niet alleen inhoudelijk onderzocht, maar ook wat hun discours betreft. Verder worden zij ideologiekritisch geanalyseerd, dus in samenhang met de ideologie waar zij deel van uitmaken. Om de brede context niet uit het oog te verliezen, zal beknopt ook de historiografie van de Republiek van Weimar, de West-Duitse Bundesrepubliek en het herenigde Duitsland aan bod komen.⁹

Tot slot moet ik een kleine opmerking maken over de gehanteerde terminologie. Vaak worden de bewoordingen ‘Duitse revolutie’ en ‘Novemberrevolutie’ door elkaar gebruikt. De term Novemberrevolutie was vooral populair in de DDR, omdat uit deze naam een zekere continuïteit klonk met de Russische Oktoberrevolutie van 1917. Ik kies

⁷ A. Gallus, ‘Deutsche Revolution 1918/19: die Etablierung der Weimarer Republik’, in: idem, *Deutsche Zäsuren. Systemwechsel seit 1806* (Keulen 2006) 133-163, aldaar 133-135; de werken *Der lange Weg nach Westen* van Heinrich August Winkler uit het jaar 2000 vormen min of meer een afsluiting van het Sonderwegdebat.

⁸ Rürup, ‘Die Revolution von 1918/19 in der deutschen Geschichte’, 1.

⁹ De historiografie van het nationaalsocialisme zal niet uitgebreid ter sprake komen, omdat die een onderwerp *an sich* is en een relatief geringe invloed op de naoorlogse historiografie heeft gehad. Slechts sporadisch zal in de tekst naar deze historiografie verwezen worden. Voor meer informatie rond dit thema bestaan uitstekende publicaties: (o.a.) K.F. Werner, *Das NS-Geschichtsbild und die deutsche Geschichtswissenschaft* (Stuttgart 1967); F.L. Kroll, ‘Geschichtswissenschaft und Geschichtsunterricht im „Dritten Reich“’, *Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte* 2 (1996) 179-181; I. Haar, *Historiker im Nationalsozialismus. Deutsche Geschichtswissenschaft und der “Volkstumskampf” im Osten* (Göttingen 2002).

ervoor mij in deze scriptie te beperken tot ‘Duitse revolutie’, om de simpele reden dat de revolutionaire gebeurtenissen en naweeën zich tot ver na november 1918 uitstrekten. Ik ben mij ervan bewust dat enkele historici weigeren de voorvallen uit deze tijd überhaupt een revolutie te noemen.¹⁰ Ik respecteer die mening, maar deel deze niet – een mislukte revolutie is immers ook een revolutie – en ik zal derhalve wel van een revolutie spreken. Ook over het einde van de revolutie bestaan uiteenlopende meningen. Ik zal mij niet in dit debat begeven en proberen die visies hier te weerleggen, maar in mijn ogen vonden de belangrijkste gebeurtenissen plaats in de tijdspanne van oktober 1918 tot en met halverwege 1919. De Kapp-Putsch van 1920 beschouw ik niet als onderdeel van de revolutie, maar als een op zichzelf staande gebeurtenis die weliswaar sterk verbonden is met de revolutionaire ontwikkelingen in 1918 en 1919. Daarom zal in deze scriptie gesproken worden van de Duitse revolutie van 1918-1919.

¹⁰ Rürup, ‘Demokratische Revolution und „dritter Weg“’, 285; D. Orlow, ‘1918/19: A German Revolution’, *German Studies Review* 5 (1982) 187-203, aldaar 188.

Hoofdstuk 1. Historische en historiografische achtergronden

Op 8 december 1918, toen de revolutie op haar hoogtepunt was, schreef generaal Paul von Hindenburg in een brief aan Friedrich Ebert het volgende: ‘In Ihre Hände ist das Schicksal des deutschen Volkes gelegt. Von Ihrem Entschluß wird es abhängen, ob das deutsche Volk noch einmal zu neuem Aufschwung gelangen wird. [...] Ich wünsche Ihnen Kraft zu entschlußfreudigem Handeln.’¹¹ Dit zijn grote woorden – maar wie was precies de man in wiens handen het Duitse lot lag? En hoe was het zover gekomen, dat hij daarover kon beslissen?

Friedrich Ebert en het Duitse socialisme anno 1918

Friedrich Ebert, geboren als telg uit een arbeidersfamilie in 1871 in Heidelberg, werd op zijn achttiende lid van de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SPD). Binnen de partij klom hij gestaag op: eerst regionaal als voorzitter van de SPD in Bremen en vervolgens landelijk. In 1913 werd Ebert tot nieuwe voorzitter van de partij gekozen.¹² Op dat moment was de SPD de grootste partij in de Reichstag, met meer dan één miljoen leden en meer dan vier miljoen stemmen bij de laatste verkiezingen.¹³

Ondanks het succes heerste in het Duitse socialisme verdeeldheid. De SPD was namelijk nog theoretisch marxistisch, maar was zich in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog steeds meer gaan richten op de parlementaire weg. Een deel van de partijleden had echter nog wel Marx’ idealen voor ogen.¹⁴ De discrepantie richtte zich op het bereiken van sociale vooruitgang: kon dat het beste door een revolutie, zoals de marxisten het zagen, of door geleidelijke veranderingen via het parlementaire stelsel? Deze onenigheid tussen de socialisten toonde zich openlijk op 4 augustus 1914, toen de Reichstag stemde over oorlogskredieten. De SPD stemde voor, maar niet unaniem; Ebert en zijn meeste partijgenoten steunden de oorlogsleningen, maar enkelen, geconcentreerd rond Rosa Luxemburg en Karl Liebknecht, zetten zich fel hiertegen af. De scheuren die toen zichtbaar werden, leidden tot een breuk met de oprichting van de *Unabhängige*

¹¹ Geciteerd in: L. Berthold en H. Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution: das Bündnis der rechten SPD-Führung mit der obersten Heeresleitung November u. Dez. 1918. Eine Dokumentation* (Berlijn (DDR) 1958) 62.

¹² Lebendiges Museum Online - Deutsches Historisches Museum, , Friedrich Ebert 1871-1925’ (ongedateerde versie), <https://www.dhm.de/lemo/biografie/friedrich-ebert> (10 januari 2016).

¹³ A. Klönne, *Die deutsche Arbeiterbewegung. Geschichte, Ziele, Wirkungen* (München 1980/1989) 114; A. Kruke, ‘Sonderfall Europa – Skizze einer kleinen Geschichte der Arbeiterbewegung’, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 40 (2013) 3-11, aldaar 6.

¹⁴ Klönne, *Die deutsche Arbeiterbewegung*, 122, 123.

Sozialdemokratische Partei Deutschlands (USPD) in april 1917.¹⁵ De USPD was echter zelf ook niet eenduidig, maar bestond uit een aantal fracties met op sommige punten zeer uiteenlopende meningen. Nadat in Rusland de Oktoberrevolutie van 1917 had plaatsgevonden, riep een deel van de USPD-leden op om het revolutionaire Russische voorbeeld te volgen. Andere fracties binnen dezelfde partij pleitten daarentegen voor een gematigder weg.

De linksradicale vleugel van de USPD, aangevoerd door Luxemburg en Liebknecht, werd een onafhankelijke beweging: eerst de *Gruppe Internationale*, vanaf 1916 *Spartakusbund* genoemd, en vanaf eind 1918 een eigen partij, de *Kommunistische Partei Deutschlands* (KPD).¹⁶ Hiermee was het socialistische kamp verdeeld in drie groepen: de sociaaldemocratische, links-liberale SPD, de radicaal communistische KPD en daartussenin de USPD.

De situatie in november 1918

Niet alleen de politieke situatie was rond deze tijd gespannen, maar ook de hele maatschappelijke toestand. De bevolking leed onder voedseltekorten als gevolg van het economische isolement van het Duitse Keizerrijk.¹⁷ Om wat druk van de ketel te halen, besloot de regering hervormingen door te voeren die bekend zijn geworden als de 'Oktoberreformen'. Hierdoor kregen de volksvertegenwoordigers in de *Bundesrat* en *Reichstag* meer zeggenschap en werd ook in Pruisen het algemene kiesrecht voor mannen ingevoerd.¹⁸ Het Duitse Keizerrijk werd, kortom, voorzichtig iets democratischer gemaakt, om zo de monarchie te redden van een revolutie van onderaf.¹⁹ Deze angst voor

¹⁵ Vanaf de oprichting van de USPD wordt de SPD ook wel MSPD, *Mehrheitssozialdemokratische Partei*, genoemd. Uit zowel bronnen als literatuur blijkt echter dat het gebruik van deze naam niet consequent is. Vanwege de continuïteit, leesbaarheid en het reeds grote aantal afkortingen zal ik mij beperken tot SPD. S. Miller, 'Die Sozialdemokratie in der Spannung zwischen Oppositionstradition und Regierungsverantwortung in den Anfängen der Weimarer Republik', in: H. Mommsen (ed.), *Sozialdemokratie zwischen Klassenbewegung und Volkspartei* (Frankfurt am Main 1974) 84-105, aldaar 89; M. Reinhart, 'Sozialdemokratische Arbeiterbewegung: zwischen freier Assoziation und moralischem Staat', *Aus Politik und Zeitgeschichte* 40 (2013) 29-33, aldaar 30-31.

¹⁶ Miller, 'Die Sozialdemokratie in der Spannung zwischen Oppositionstradition und Regierungsverantwortung in den Anfängen der Weimarer Republik', 96.

¹⁷ S. Haffner, *1918/19. Eine deutsche Revolution* (Hamburg 1981) 17; H.U. Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vierter Band – Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914-1949* (München 2003) 163.

¹⁸ G. Schulz, *Revolutionen und Friedensschlüsse 1917-1920* (München 1967/1985) 137; Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vierter Band 1914-1949*, 174, 176.

¹⁹ 'Der Grundwiderspruch des Kaiserreiches, der Gegensatz zwischen wirtschaftlicher und kultureller Modernität auf der einen und der Rückständigkeit seines vorparlamentarischen Regierungssystems auf der anderen Seite, war seit 28. Oktober 1918 aufgehoben – auf dem Papier jedenfalls,' aldus de gerenommeerde Duitse historicus Heinrich August Winkler over de Oktoberreformen. H.A. Winkler, *Der lange Weg nach*

een revolutie was heel reëel. Niet alleen was in Rusland in 1917 het tsaristische regime omvergeworpen, maar ook de grote bondgenoot van de Duitsers, de Oostenrijkse Dubbelmonarchie, wankelde in politiek opzicht door oproeren van separatistische minderheden.²⁰

De Oktoberreformen mochten echter niet baten. De aanhoudende oorlogsmoeheid had niet alleen vat op het volk, maar nog sterker op Duitse militairen. Op 4 november 1918 begon een groep matrozen uit de marinehaven Kiel te staken. Zij eisten een democratisering van de starre, archaische structuur van het leger. Daarom zetten de matrozen hun meerderen af en vormden zij, naar Russisch voorbeeld, *sovjets* of raden waarin gekozen vertegenwoordigers hun belangen behartigden.²¹ Dit voorbeeld kreeg snel navolging en binnen slechts twee dagen schoten overal in het Duitse Rijk, van Willemsaven tot München en van Keulen tot Breslau, soldaten- en arbeidersraden als paddenstoelen uit de grond. De geest was uit de fles.

In hoeverre deze raden streefden naar het socialisme wordt door historici betwist. Arthur Rosenberg (1889-1943), historicus en van 1924 tot 1928 parlements lid voor de KPD en van 1928 tot 1933 voor de SPD, schrijft in zijn werk *Entstehung der Weimarer Republik*²² hierover het volgende:

‘Die Matrosen dachten Anfang November 1918 weder an die Republik noch an den Sturz der Regierung, noch gar an die Einführung des Sozialismus. Was sie wollten, war Sicherung des Friedens gegen “alldeutsche” Störungsversuche und eine solche Milderung der preußischen Disziplin, die ihnen ihre menschliche Selbstachtung wiedergab. Hätten die USPD oder gar der Spartakusbund auf die Bewegung irgendeinen Einfluß geübt, so wären die Forderungen etwas anders geworden.’²³

Rosenberg pleit hier voor de aanwezigheid van een derde weg, tussen radendictatuur en parlementaire democratie. Nadat de liberaal-conservatieve historicus Karl Dietrich Erdmann in 1955 zijn *Entweder-oder-These* presenteerde, volgde in de West-Duitse

Westen – Band 1 (München 2000) 366, geciteerd in: A. Gallus (ed.), *Deutsche Zäsuren. Systemwechsel seit 1806* (Keulen 2006) 145.

²⁰ Schulz, *Revolutionen und Friedensschlüsse*, 138-139.

²¹ ‘Forderungen des Soldatenrats der Kieler Matrosen vom 4. November 1918’, in: H. Hürten (ed.), *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Band 9 – Weimarer Republik und Drittes Reich 1918-1945* (Stuttgart 1995) 27-28.

²² Dit werk verscheen oorspronkelijk in 1924 onder de titel *Entstehung der Deutschen Republik*. Vanaf 1961 veranderde dit in *Weimarer Republik*.

²³ A. Rosenberg, *Entstehung der Weimarer Republik* (Frankfurt am Main 1961; Hamburg 1991) 236.

historiografie een levendig debat over deze stelling.²⁴ Daarin verwierp Erdmann de mogelijkheid van een derde weg en stelde hij dat de Duitse politiek anno 1918 voor een keuze stond tussen ofwel een bolsjewistische radendictatuur ofwel samenwerking met de oude elites.²⁵

In ieder geval was de situatie met de raden onhoudbaar voor de gezaghebbers. Om de crises het hoofd te bieden, bood de legerleiding in naam van het Duitse Keizerrijk de geallieerden de capitulatie aan – en wel tegen elke prijs.²⁶ Deze schijnbaar plotselinge overgave, die compleet indruiste tegen het Pruisische karakter van *Sieg oder Untergang*, vormde de bron voor de ‘Dolkstootlegende’. In rechts-conservatieve kringen die het verlies niet konden verkroppen, was dit een heel populair idee, omdat het stelde dat het moedig strijdende leger door de stakende socialisten een spreekwoordelijke dolk in de rug was gestoken. Hierbij hoorde een beeld van het leger als dapper, eensgezind en doelbewust; de grote aantallen deserteurs en de gevoelens van oorlogsmoeheid onder de soldaten werden gemakshalve vergeten.²⁷

Afb.1: De Dolkstootlegende verbeeld, op een verkiezingsposter van de nationaal-conservatieve *Deutschnationale Volkspartei*, 1924.

Angst voor escalatie

Op 9 november 1918 kondigde de rijkskanselier Max von Baden aan dat de keizer was afgetreden – hoewel de keizer dit zelf nog niet eens bevestigd had. Dezelfde dag nog riep eerst SPD-politicus Philipp Scheidemann de *deutsche Republik* uit, enkele uren later gevolgd door Karl Liebknecht die Duitsland als *freie sozialistische Republik* proclameerde.²⁸

²⁴ Vgl. K.D. Erdmann, 'Die Geschichte der Weimarer Republik als Problem der Wissenschaft', *Vierteljahrshfte für Zeitgeschichte* 1 (1955) 1-19; Rürup, 'Demokratische Revolution und „dritter Weg“', 280-283.

²⁵ Gallus, 'Deutsche Revolution 1918/19: die Etablierung der Weimarer Republik', 133-134; Rürup, 'Demokratische Revolution und "dritter Weg"', 282.

²⁶ Haffner, *1918/19. Eine deutsche Revolution*, 25.

²⁷ A. Scriba, 'Die Dolchstoßlegende', *Lebendiges Museum Online* (1 september 2014) <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/dolchstosslegende.html> (geraadpleegd 8 januari 2016).

²⁸ Gallus, 'Deutsche Revolution 1918/19: die Etablierung der Weimarer Republik', 146-147.

De tijd van Duitsland als keizerrijk was ten einde. Friedrich Ebert, die nog op dezelfde dag tot nieuwe rijkskanselier was benoemd, was bang de controle over de situatie te verliezen. Hij probeerde te voorkomen dat er een machtsvacuüm zou ontstaan dat door extreemrechts of –links opgevuld zou worden. Tegelijkertijd wilde de nieuwe regering niet de radenbeweging alle macht ontzeggen en daarmee sympathie verliezen. De oplossing was de *Rat der Volksbeauftragten*, bestaande uit drie leden van de SPD en drie van de USPD, onder leiding van Friedrich Ebert. Op 11 november 1918 waren deze volksvertegenwoordigers verantwoordelijk voor de wapenstilstand, waarmee officieel een einde aan de Eerste Wereldoorlog kwam.²⁹

Binnen deze *Rat* zelf liepen de meningsverschillen hoog op. De USPD stond voor een regering van vertegenwoordigers van de soldaten- en arbeidersraden. Ebert, die naar eigen zeggen de socialistische revolutie haatte ‘wie die Sünde’,³⁰ wilde zo snel mogelijk verkiezingen uitschrijven om zo een parlementaire democratie door te voeren. De SPD was namelijk bang de macht te verliezen die zij, na decennia van oppositie te hebben gevoerd, had gekregen. Met de Oktoberreformen zag de sociaaldemocratische partij een groot deel van de doelen waar zij lang voor had gestreden eindelijk verwezenlijkt worden.³¹ In een pamflet van eind november verwoordde de SPD het als volgt:

‘Die Arbeiter- und Soldatenräte waren Notbrücken, die in der Stunde des Kampfes geschlagen werden mussten. [...] Aber sollen wir deswegen die Notbrücken ewig bestehen lassen? Sollen wir deshalb darauf verzichten, einen soliden, dauerhaften Weg über den Strom zu legen?’³²

Ebert zag de soldaten- en arbeidersraden als iets tijdelijks, iets noodzakelijks – maar die moesten daarom niet langer dan strikt nodig was in stand gehouden worden.

Om de verkiezingen, gepland voor januari 1919, veilig te stellen en zich te beschermen tegen de dreiging van links, werd de SPD naar rechts gedreven en was zo terechtgekomen in een vicieuze cirkel.³³ De sociaaldemocraten zagen zich namelijk gedwongen de macht van het leger in te zetten om de orde te handhaven, maar dat had problematische gevolgen. Omdat niet alle militairen bereid waren in eigen land ingezet te worden, werden vrijkorpsen gevormd: losse, zelfgeorganiseerde paramilitaire verbanden.

²⁹ Klönne, *Die deutsche Arbeiterbewegung*, 167.

³⁰ Het complete citaat luidt: ‘Wenn der Kaiser nicht abdankt, dann ist die soziale Revolution unvermeidlich; ich aber will sie nicht, ja, ich hasse sie wie die Sünde.’ Geciteerd in Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vierter Band 1914-1949*, 193.

³¹ Kolb, ‘1918/19: Die steckengebliebene Revolution’, 111.

³² Pamflet van de SPD, geciteerd in: Kolb, ‘1918/19: Die steckengebliebene Revolution’, 114-115.

³³ *Ibidem*, 112.

Een ander probleem was dat deze vrijkorpsen rechts-extremistisch waren. Het is niet duidelijk of de leiding van de SPD van deze sentimenten op de hoogte was, maar in elk geval werd er een verband tussen de *Rat der Volksbeauftragten* en de legerleiding gesloten.³⁴

Al snel werd duidelijk dat de vrijkorpsen radicaler waren dan de bedoeling was van de SPD. Na hevige gevechten in Berlijn rond de kerstdagen van 1918 probeerde de USPD samen met de net opgerichte KPD de regering Ebert-Scheidemann omver te werpen.³⁵ De SPD zag dit als een *linksextremer Putschversuch* en sloeg die met behulp van de vrijkorpsen keihard neer. Zowel Karl Liebknecht als Rosa Luxemburg, de twee leidende figuren van de communistische beweging, werden hierbij op wrede wijze gedood.

Na deze gebeurtenissen die veel weg hadden van een burgeroorlog was de revolutie in feite de nek omgedraaid. Bij de verkiezingen van 19 januari 1919 kreeg de SPD 38% van de stemmen en werd Friedrich Ebert de eerste democratisch gekozen president van Duitsland, wat hij tot 1925 zou blijven.³⁶ Maar de prijs die de sociaaldemocraten hiervoor

hadden moeten betalen was erg hoog – zo hoog zelfs, dat zij zich niet meer met de revolutie van 1918-1919 wilden vereenzelvigen. Ook andere groepen weigerden zich ermee te identificeren; voor communisten was het een enorme teleurstelling geworden, terwijl het voor rechtsextremisten de onbetrouwbaarheid van de arbeiders symboliseerde. Deze houdingen weerspiegelden zich in de historiografie: de nationaalsocialisten

Afb.2: 'Eberts Blutweihnacht,' kopte *Die Rote Fahne*, spreekbuis van de Spartakusbund, op 25 december 1918.

³⁴ Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vierter Band 1914-1949*, 175, 176, 185.

³⁵ Gallus, 'Deutsche Revolution 1918/19', 149.

³⁶ Kolb, '1918/19: Die steckengebliebene Revolution', 120.

bijvoorbeeld waren uitgesproken negatief over de revolutie en alles wat daarmee te maken had.³⁷

Het duiden van de revolutie

Over de aard van de revolutie zijn historici het niet eens. Arthur Rosenberg schreef bijvoorbeeld dat de revolutie buitengewoon merkwaardig was, omdat de massa's in feite tegen zichzelf in opstand kwamen: 'Trotzdem ist es zu der wunderlichsten aller Revolutionen im November 1918 gekommen. Die Massen, die hinter der Reichstagsmehrheit standen, rebellierten gegen die Regierung Max von Baden, das heißt gegen sich selbst.'³⁸ Deze dubieuze rol van de massa weerspiegelde zich ook in de SPD, volgens Rosenberg: 'Die SPD machte in Wirklichkeit Revolution gegen sich selbst: Sozialdemokratische und von Sozialdemokraten geführte Massen zerrissen eine gesetzliche Ordnung, an deren Spitze eine von der SPD beherrschte Regierung stand. [...] Aber er war kein „Verrat“ an der bürgerlichen Revolution, die ja doch im wesentlichen nicht über die Oktobergesetze herauskommen konnte.'³⁹ Het is opvallend dat de socialist Rosenberg weigert te spreken van een verraden revolutie, omdat vooral onder de USPD en KPD direct na de revolutie een gevoel van verraden te zijn heerste.⁴⁰

Na de Tweede Wereldoorlog won de visie van verraad in West-Duitsland aan invloed. Dit kwam met name door het in 1979 verschenen boek *1918/19 - Eine deutsche Revolution* van Sebastian Haffner. Hierin stelt hij dat het verraad aan de revolutie van de kant van de SPD voortkwam uit vervreemding tussen de leiding van de sociaaldemocraten en hun achterban. Ebert was daarom gedwongen een dubbelspel te spelen tussen revolutie en contrarevolutie.⁴¹ In het herenigde Duitsland werd het beeld van Ebert veel positiever. Zo beschreef de gerenommeerde historicus Hans-Ulrich Wehler in zijn magnum opus *Deutsche Gesellschaftsgeschichte* Ebert als de belichaming van pragmatisch denken bij uitstek. Hij was niet alleen dapper, risicobereid en onverbiddelijk, maar ook behendig en tactisch.⁴² Dit positieve beeld is niet alleen bij Wehler te vinden, maar overal in het huidige Duitsland. Karakteristiek is bijvoorbeeld dat de achterzijde

³⁷ Gallus, 'Deutsche Revolution 1918/19', 133, 150; Kolb, '1918/19: Die steckengebliebene Revolution', 122-123.

³⁸ Rosenberg, *Entstehung der Weimarer Republik*, 224.

³⁹ Ibidem, 239.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld het artikel van Rosa Luxemburg in de partijkrant *Rote Fahne* van 29 november 1918, geciteerd in: W. Oehme, *Damals in der Reichskanzlei. Erinnerungen aus den Jahren 1918/1919* (Berlijn (DDR) 1958) 359, 360.

⁴¹ Haffner, *1918/19. Eine deutsche Revolution*, 21, 109.

⁴² Wehler, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vierter Band 1914-1949*, 206, 210.

van het gebouw van de Bundestag, het belangrijkste orgaan van de Duitse politiek, aan de Friedrich-Ebert-Platz ligt. Ebert wordt herdacht als de eerste gekozen president van Duitsland en als *Realpolitiker* pur sang. Het spreekt voor zich dat dit beeld een wereld van verschil vormt met dat van de man op wiens bevel de revolutie *zusammengeschossen* werd, zoals die bij Haffner naar voren komt.⁴³

⁴³ Haffner, *1918/19. Eine deutsche Revolution*, 142.

Hoofdstuk 2. Geschiedtheorie in de DDR

In 1958, veertig jaar na de revolutie, publiceerde de *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (SED) 28 thesen over *Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland*.⁴⁴ Die bevatten de belangrijkste inzichten omtrent de revolutie volgens het Zentralkomitee van de partij, geleid door secretaris-generaal Walter Ulbricht. In hoofdlijnen gaat het om de invloed van de Oktoberrevolutie van 1917, de potentiële kracht van de arbeidersklasse en de rol van de Spartakusbund. Voor DDR-historici vormden deze thesen het uitgangspunt van hun visie op de revolutie. De thesen gingen terug op de tekst *Die Novemberrevolution und ihre Lehren für die deutsche Arbeiterbewegung*, die de SED ter gelegenheid van de dertigste herdenkingsdag in 1948 uitgaf.⁴⁵ Toch hadden de thesen uit 1958 veel meer invloed, niet alleen omdat die omvangrijker waren, maar ook omdat het geschiedonderzoek in 1958 in de DDR veel verder ontwikkeld was dan in 1948.

Historisch onderzoek diende in de Deutsche Demokratische Republik vooral een praktisch doel, namelijk als leermeester voor de toekomst. ‘Wer die Aufgaben der Gegenwart meistern und sicher in die Zukunft schreiten will, der braucht das Wissen um die Erfahrungen der Vergangenheit,’ aldus partijvoorzitter Erich Honecker op het tiende partijcongres van de SED in 1981.⁴⁶ Daarom was de verbinding tussen geschiedenis en politiek zeer nauw, net zoals in het marxisme theorie en praktijk onlosmakelijk met elkaar verbonden waren – beide vervolledigen elkaar en kunnen, om succesvol te zijn, niet zonder elkaar.⁴⁷

Een andere geschiedopvatting

Deze verbinding tussen geschiedenis en politiek is cruciaal bij het analyseren van historiografie uit de DDR, omdat het leidt tot een radicaal andere geschiedopvatting dan die in de westerse wereld gemeengoed is. In de moderne westerse geschiedopvatting wordt het verleden gezien als iets dat anders is dan onze tegenwoordige wereld. De

⁴⁴ ‚Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Thesen anlässlich des 40. Jahrestages‘, in: *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands – Band VII* (Berlijn (DDR) 1961) 354-387.

⁴⁵ ‚Die Novemberrevolution und ihre Lehren für die deutsche Arbeiterbewegung‘, in: *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands – Band II* (Berlijn (DDR) 1952) 107-124.

⁴⁶ P. Bachmann, ‚Vorbemerkung‘, in: idem (ed.), *Geschichte – Ideologie – Politik. Auseinandersetzungen mit bürgerlichen Geschichtsauffassungen in der BRD* (Berlijn 1983) 5.

⁴⁷ A. Dorpalen, ‚The Role of History in the DDR‘, *East Central Europe* III (1976) 59; Schütz, ‚Proletarischer Klassenkampf und bürgerliche Revolution‘, 763; E. Kuhr, ‚Das ganze Erbe soll es sein. Die Erweiterung des Erbe- und Traditionsverständnisses im Geschichtsbild der SED‘, in: E. Kuhr en H. von Löwis (ed.), *Griff nach der deutschen Geschichte : Erbeaneignung und Traditionspflege in der DDR* (Paderborn 1988) 13-172, aldaar 25.

uitspraak van L. P. Hartley ‘The past is a foreign country: they do things differently there’ geeft kort maar krachtig de westerse visie op het verleden weer en is daarom een zo geliefd citaat onder historici.⁴⁸ Verder is de historie in alle opzichten eenmalig en herhaalt het zich nooit. Daarom is het onmogelijk lessen uit de geschiedenis te trekken; men kan weliswaar onderzoeken wat er is gebeurd, maar aangezien elke gebeurtenis op zichzelf staat en in talloze opzichten onvergelijkbaar is met andere situaties, zijn lessen onmogelijk.⁴⁹

Daarentegen zag het marxisme geschiedenis als een door wetten gestuurd proces, aangedreven door de dialectische strijd om productiemiddelen. De uitkomst van deze strijd zou vaststaan: het proletariaat zal overwinnen, ondanks een lange geschiedenis van uitbuiting en onderdrukking. Na een kortstondige eerste fase waarin deze groep de macht consolideert, de zogenaamde dictatuur van het proletariaat, zal een klasselose samenleving ontstaan, gekenmerkt door harmonie.⁵⁰ Voor het echter zover zou zijn, was de taak van de historicus om de wetten die de geschiedenis aandreven, bloot te leggen. Natuurlijk waren er ook reactionaire krachten die deze wetten tegenwerkten. Ook deze moest de historicus aan het licht brengen, zodat in de toekomst vriend en vijand gescheiden zouden kunnen worden om de klassenstrijd te beslissen. Geschiedenis was voor marxisten kortom niet een betekenisloos onderdeel van wetenschap, maar temeer een levensvoorwaarde voor het voortbestaan van het marxisme.⁵¹ Partijdigheid was om die reden voor marxisten geen vies woord, noch droeg het de bijsmaak van incorrectheid die het in het westen heeft. Want terwijl westerse historici graag zo objectief mogelijk te werk gaan en daarom partijdigheid over het algemeen zo veel mogelijk zeggen te mijden, betekent partijdigheid voor marxisten slechts ‘in dienst staand van de partij’ – en daarom is het synoniem met een uitdrukking van klassenbewustzijn.⁵²

Polemiek en bronnenkritiek

De opvallendste en invloedrijkste passage uit de thesen van de SED staat in de paragraaf ‘Der Charakter der Novemberrevolution und ihre Ergebnisse’. De laatste zin van deze

⁴⁸ L.P. Hartley, *The Go-Between* (Londen 1953), geciteerd in: J. Tosh, *The Pursuit of History. Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History* (Harlow 2010) 9.

⁴⁹ Ibidem, 39.

⁵⁰ A. Heywood, *Political Ideologies. An Introduction* (Basingstoke 2012) 117-118, 120-121.

⁵¹ Dorpalen, ‘The Role of History in the DDR’, 58, 60.

⁵² G. Lozek, ‘Historische Wahrheit – objektiv und parteilich?’, in: P. Bachmann (ed.), *Geschichte – Ideologie – Politik. Auseinandersetzungen mit bürgerlichen Geschichtsauffassungen in der BRD* (Berlijn (DDR) 1983) 7-17, aldaar 9, 15; Schütz, ‘Proletarischer Klassenkampf’, 787.

paragraaf luidt: 'Infolgedessen blieb die Novemberrevolution von 1918 ihrem Charakter nach eine bürgerlich-demokratische Revolution, die in gewissem Umfange mit proletarischen Mitteln und Methoden durchgeführt wurde.'⁵³ De revolutie was volgens de SED dus burgerlijk-democratisch, hoewel die in zekere mate met proletarische middelen werd gevoerd. Deze op het eerste gezicht niet zo bijzondere uitspraak leidde tot een voor marxistische historici heftige polemiek. DDR-historicus Albert Schreiner die zelf nog had meegevochten in de revolutie van 1918-1919, was overtuigd dat de toenmalige gebeurtenissen konden worden gezien als een (mislukte) proletarische revolutie.⁵⁴ Hij kreeg bijval van Roland Bauer, historicus en prominent SED-lid.⁵⁵ Uiteindelijk bleef de leer van de SED gehandhaafd, voornamelijk omdat die theoretisch het meest overeenstemde met wat Lenin had geschreven in zijn werk 'Zwei Taktiken der Sozialdemokratie in der demokratischen Revolution'.⁵⁶ Velen kan het vreemd voorkomen dat over het karakter van de revolutie een polemiek kan ontstaan. Voor het marxisme had dit echter een fundamentele betekenis, aangezien afhankelijk van de aard van de revolutie verschillende lessen voor het heden zouden worden getrokken. Bovendien was de revolutie van 1918 van cruciaal belang voor de voorgeschiedenis van de DDR, die hoofdzakelijk ter legitimatie van de SED diende.⁵⁷ Deze discussie toont aan dat na publicatie van de thesen de DDR-historici niet monddood waren gemaakt of slaafs de ideologie volgden. Hoewel veel westerse historici de marxistisch-leninistische geschiedschrijving zagen – en zien – als een monolithisch blok, blijkt dat er wel degelijk meningsverschillen bestonden.

Een ander kritiekpunt van westerse historici richt zich op het bronnengebruik. 'Je enger allerdings das Gesetzmäßigkeitsverständnis ist, desto mehr verwandelt sich der historische Materialismus vom Hebezeug zum Prokrustesbett, desto größer wird der Zwang für den Historiker, sich seinen Quellen nicht fragend, sondern befehlend zu nähern, desto mehr wird das Fach zur Verifikationswissenschaft,' schreef de West-Duitse

⁵³ 'Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Thesen anlässlich des 40. Jahrestages', in: *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands – Band VII* (Berlijn (DDR) 1961) 354-387, aldaar 379.

⁵⁴ A. Schreiner, 'Auswirkungen der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland vor und während der Novemberrevolution', in: idem (ed.) *Die Oktoberrevolution und Deutschland* (Berlijn (DDR) 1958) 17-42, aldaar 37, 38; Schütz, 'Proletarischer Klassenkampf', 775.

⁵⁵ Schütz, 'Proletarischer Klassenkampf', 776.

⁵⁶ Ibidem, 778-781; J.S. Drabkin, 'Über den Charakter der Novemberrevolution in Deutschland', in: Schreiner (ed.), *Die Oktoberrevolution und Deutschland*, 190-204, aldaar 202, 203.

⁵⁷ Schütz, 'Proletarischer Klassenkampf', 779.

historicus Eberhard Kuhr. ⁵⁸ Hij was niet de enige die de bronnenkritiek van marxistische historici betwijfelde vanwege hun geloof in wetmatigheden. Toch is het vanuit professioneel oogpunt niet juist om derhalve de complete historiografie die is opgebouwd in socialistische landen overboord te werpen. Deze literatuur kan nieuw licht werpen op allerlei aannames of kan wel degelijk informatie bevatten die nog relevant is. Bovendien gingen – en gaan nog altijd – westerse historici die een bepaalde these of ideologie aanhangen, niet zelden selectief of alleen bevestigend te werk.

⁵⁸ Kuhr, 'Das ganze Erbe soll es sein. Die Erweiterung des Erbe- und Traditionsverständnisses im Geschichtsbild der SED', 29.

7. November 1917 – Rußland 9. November 1918 – Deutschland

Nach dem Zusammenbruch Deutschlands, herbeigeführt durch den verbrecherischen Nazismus, können wir Deutschen an den Lehren der Russischen Oktober-Revolution und den Novembertagen 1918 nicht vorübergehen.

Alte Fehler dürfen nie wieder begangen werden

Nie wieder darf Deutschland zu einem Zentrum finsterner Reaktion und des Faschismus werden.

Folgerichtiges klares antifaschistisches Handeln ist die Forderung unserer Zeit!

Um diese Klarheit zu schaffen, führen die beiden Arbeiterparteien und der FDGB in den Tagen vom 4. XI. bis 9. XI. 1945 folgende Veranstaltungen durch:

THEMA: Die Lehren des 7. November 1917 und des 9. November 1918

4. XI.: Gemeinsame Funktionär-Konferenz zwischen KPD und SPD
in den „Drei Linden“, 9 Uhr.

Es sprechen: Walter Ulbricht vom ZK der KPD und
Otto Meier vom Zentralausschuß der SPD.

5. XI.: Öffentliche Schulungsabende für die gesamte Bevölkerung in Stadt und Kreis
Leipzig, in sämtlichen Stadtteilen und Ortsgruppen, 19 Uhr.

6. u. 8. XI.: Belegschaftsversammlungen in sämtlichen Betrieben durch den FDGB.

7. XI.: Mitgliederversammlungen der beiden Arbeiterparteien.

9. XI.: 35 Massenversammlungen in allen Stadtteilen und Ortsgruppen der Stadt und
des Kreises Leipzig, 19 Uhr.

Leipziger Arbeiter, Leipziger Geistesschaffende, rüstet Euch für den weiteren Kampf gegen verkappten Nazismus und Militarismus!

Erscheint in Massen in den Kundgebungen!
An jeden Einzelnen ergeht der Ruf!
Es geht um Deutschlands Zukunft!

KPD Leipzig

FDGB Leipzig

SPD Leipzig

Afb.3: 'Alte Fehler dürfen nie wieder begangen werden.' Poster uit 1945 van de KPD, SPD en FDGB (*Freier Deutscher Gewerkschaftsbund*) met een oproep tot betogingen in Leipzig.

Hoofdstuk 3. De historiografie in de DDR over de revolutie

Na de Tweede Wereldoorlog vond met de geografische deling van Duitsland ook een deling in historiografisch opzicht plaats. De Oost- en West-Duitse historici waren weliswaar van elkaars werken op de hoogte, maar bedreven geschiedenis vanuit totaal andere invalshoeken.⁵⁹ Zo nam het debat over de revolutie in de beide Duitse staten heel verschillende wendingen. In de DDR had de SED grote invloed met de thesen van 1958. Desondanks – of misschien juist dankzij de thesen – blijft het interessant om te onderzoeken welke aspecten van de revolutie door verschillende historici en politici uit de DDR werden uitgelicht.

Uit eigen ervaring: Walter Ulbricht

Walter Ulbricht was zelf actief geweest in de Spartakusbund tijdens de revolutie en vervulde, nadat hij de Tweede Wereldoorlog in ballingschap in de Sovjet-Unie had doorgebracht, in de DDR van 1950 tot 1971 de functie van secretaris-generaal van het Zentralkomitee (ZK) van de SED. Van zijn hand verscheen in 1951 het boekje *Der Zusammenbruch Deutschlands im ersten Weltkrieg und die Novemberrevolution*. Na een theoretisch exposé aan de hand van de werken van Lenin volgt een lange stroom argumenten, verweven in een chronologische beschrijving, die het communisme legitimeren. Een grote rol is weggelegd voor de Sovjet-Unie, dat sinds de Oktoberrevolutie van 1917 als voorbeeld diende. De SPD krijgt felle kritiek want vanaf de instemming met de oorlogskredieten in 1914 zouden de sociaaldemocraten de Duitse arbeiders verraden hebben: ‘Die Führer der sozialistischen Parteien gingen, das Proletariat verratend, auf die Position des Sozialchauvinismus und der Verteidigung der imperialistischen Bourgeoisie über.’⁶⁰ Het verraad van Ebert in 1918 moet volgens Ulbricht gezien worden als ‘die konsequente Fortsetzung des Verrats vom 4. August 1914’.⁶¹ De SPD werd namelijk gebruikt door grootkapitalisten en –monopolisten om hun eigen interesses te waarborgen. Daar komt nog bij dat de sociaaldemocraten geen grondige hervormingen doorvoerden, maar slechts oppervlakkig te werk gingen waardoor

⁵⁹ Vgl. onder andere P. Bachmann (ed.), *Geschichte – Ideologie – Politik. Auseinandersetzungen mit bürgerlichen Geschichtsauffassungen in der BRD* (Berlijn 1983).

⁶⁰ Walter Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands im ersten Weltkrieg und die Novemberrevolution* (Berlijn 1951) 9.

⁶¹ *Ibidem*, 18.

de oude kapitalistische en imperialistische maatschappelijke structuren behouden bleven.⁶²

Het werk dateert van voor de thesen van 1958, maar gezien Ulbrichts hoge positie binnen de SED en zijn nauwe banden met Moskou, is de inhoud niet verrassend. Bovendien kan legitiem worden aangenomen dat de thesen van 1958, hoewel officieel uit naam van het Zentralkomitee gepubliceerd, voor het grootste deel door Ulbricht zelf geschreven zijn.

Verraad aan de revolutie

Het thema van een verraden revolutie blijft een rode draad vormen in de DDR-historiografie over 1918. Helmut Bock spreekt van ‘diesen perfekten Klassenverrat’⁶³ en Günter Paulus heeft het zelfs over een ‘Kette des schon seit Jahren betriebenen Verrats [...] an der Sache der Arbeiterklasse’.⁶⁴ ‘Den Verrat der SPD-Führung an den Volksinteressen’ en ‘der verräterischen Führer’, heet het in het nawoord van een redacteur van de Oost-Duitse uitgeverij Kongress-Verlag in het boek van Walter Oehme.⁶⁵ Lothar Berthold en Helmut Neef verwoordten het ongeveer hetzelfde, nadat zij hebben aangetoond hoe de SPD tegen de arbeidersraden te werk ging: ‘So wurde die Arbeiterklasse an den Militarismus verraten.’⁶⁶ En verderop in hun boek zijn zij nog stellig: ‘Daß diese Totengräber des deutschen Volkes [die Oberste Heeresleitung, DH] so stark aus dem Krieg und der Revolution hervorgehen konnten, war das Ergebnis des Verrats Eberts und seiner Parteifreunde an den Interessen der Arbeiterklasse.’⁶⁷

Friedrich Ebert zelf komt naar voren als een huichelaar en intrigant. Hij was namelijk degene die de SPD leidde, hij was het die het verbond tussen de legerleiding en de sociaaldemocraten sloot. Ebert zou geen open kaart hebben kunnen spelen, noch met het leger noch met sociaaldemocratische collega’s.⁶⁸ Walter Oehme, in 1918 een naaste medewerker van Ebert, schrijft: ‘Das war einer von Eberts geschickten Tricks, mit denen er seinen Gegnern meist überlegen war. Es war ihm gelungen, jegliche Aufklärung der

⁶² Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 23, 37.

⁶³ H. Bock, ‘Prolog – Epochenanfang und revolutionäre Situation’, in: idem (ed.), *Gewalten und Gestalten. Miniaturen und Porträts zur deutschen Novemberrevolution 1918/1919* (Leipzig 1978) 11-28, aldaar 14.

⁶⁴ G. Paulus, ‘Friedrich Ebert – Konkursverwaltung des alten Regimes’, in: H. Bock (ed.), *Gewalten und Gestalten*, 88-97, aldaar 94.

⁶⁵ W. Oehme, *Damals in der Reichskanzlei. Erinnerungen aus den Jahren 1918/1919* (Berlijn (DDR) 1958) 353, 356.

⁶⁶ Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 44.

⁶⁷ Ibidem, 73.

⁶⁸ Oehme, *Damals in der Reichskanzlei*, 72.

geheimnisvollen Vorgänge zu verhindern.⁶⁹ Berthold en Neef spreken op eenzelfde toon van ‘den Intrigen Eberts’.⁷⁰

Wat nog het meest opvalt, is de continuïteit in de literatuur. De boeken van Ulbricht, Oehme, Berthold en Neef dateren uit de jaren vijftig, terwijl de bundel *Gewalten und Gestalten* van Helmut Bock in 1978 verscheen. Zoals de citaten aangeven, lijkt er weinig of geen verandering in het beeld van de revolutie te zijn opgetreden.

Valse illusies

Afgezien van het verraden van de revolutie, hielden de sociaaldemocraten bij de arbeidersklasse een vals bewustzijn in stand. Hierdoor waren de arbeiders zich niet bewust van hun lage positie en vertrouwden zij, ten onrechte, de SPD. Volgens de DDR-historici rebelleerde de massa daarom niet tegen zichzelf, zoals Arthur Rosenberg het zag. Ook Ulbricht was deze mening toegedaan: ‘Die Führer der deutschen Sozialdemokratie verschwiegen jedoch die Lehre Lenins vor der deutschen Arbeiterklasse oder brachten seine Anschauungen den Mitgliedern in gefälschter Weise zur Kenntnis.’⁷¹ De historicus Gerhard Meisel beschrijft in zijn boek *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, een deel in de serie *ABC des Marxismus Leninismus*, dat de SPD grote invloed had op de arbeidersklasse die op zijn beurt gebruikt werd voor de kapitalisten.⁷² Met als gevolg, volgens Meisel: ‘Das Monopolkapital strebt nicht nach Demokratie, es nutzt die Illusion der Massen aus, um die eigenen Machtpositionen unter bürgerlich-demokratischer Fassade zu festigen.’⁷³ Dit alles leidde ertoe dat de Duitse arbeidersklasse ‘in bürgerlich-parlamentarischen Illusionen befangen’⁷⁴ was door ‘Täuschungsversuche’⁷⁵ van de SPD en moedwillig weerhouden werd om het socialistische licht te zien.⁷⁶

Dit wordt zo breed uitgemeten omdat het een schoolvoorbeeld is van Marx’ theorie van *falsches Bewußtsein*. Volgens Marx zou de bourgeoisie het proletariaat in een vals bewustzijn gevangen houden, zodat de proletariërs niet van hun uitbuiting bewust zouden zijn. Hiermee werd een socialistische revolutie voorkomen en kon de bourgeoisie

⁶⁹ Oehme, *Damals in der Reichskanzlei*, 78.

⁷⁰ Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 69.

⁷¹ Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 7.

⁷² Gerhard Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten* (Berlijn 1968) 21.

⁷³ *Ibidem*, 33.

⁷⁴ Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 25.

⁷⁵ Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 38.

⁷⁶ Vgl. Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 28; Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 29, 53.

in haar machtspositie blijven.⁷⁷ Dat de SPD in 1918 in het belang van de bourgeoisie handelde, staat voor de DDR-historici buiten kijf. Herhaaldelijk wordt gewezen op de nauwe relatie tussen de sociaaldemocraten enerzijds en de grootkapitalisten, -monopolisten en het militarisme anderzijds.⁷⁸ In dit verband is de overeenkomst tussen Friedrich Ebert en generaal Groener ook niet verwonderlijk, maar eerder een logisch gevolg van de ‘revolutionsfeindlichen Grundhaltung Eberts’.⁷⁹ Zelfs Friedrich Ebert junior, zoon van de SPD-leider tijdens de revolutie en zelf een prominent SED-lid, uitte kritiek op het beleid van zijn vader.

‘Die Sozialdemokratische Partei Deutschlands hielt an den kleinbürgerlichen Illusionen Lassalles [de negentiende-eeuwse sociaaldemocraat Ferdinand Lassalle werd gezien als een verrader van de leer van Marx, DH] über den Staat und die bürgerliche Demokratie fest und exerzierte sie so gründlich durch, daß die Großbourgeoisie [...] zu größerer Macht gelangte, die sie schließlich den Faschisten übergab [...]’.⁸⁰

Zoals meer DDR-historici trekt ook Ebert junior een rechte lijn tussen het neerslaan van de revolutie en Hitlers *Machtergreifung* in 1933.⁸¹

Sociaaldemocratie tegenover communisme

Waar komt de haat tegenover de sociaaldemocratie, die toch ook een vorm van het socialisme is, vandaan? Het probleem lag bij de veranderende houding van de SPD. De partij was alleen tussen 1870 en 1890 echt revolutionair. In de jaren 1890 tot 1914 was de SPD nog slechts theoretisch revolutionair, terwijl zij vanaf 1914 het hele idee van een arbeidersrevolutie verwierp. Vanaf dat moment streefden de sociaaldemocraten hun ideaalbeeld na via de parlementaire weg.⁸² Ook in de marxistisch-leninistische literatuur

⁷⁷ K. Marx en F. Engels, *Die deutsche Ideologie* (Berlijn (DDR) 1969); M. Freedon, *Ideology. A very short introduction* (Oxford 2003) 6-8.

⁷⁸ E. Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19* (Leipzig 1959) 5-6, 14; Paulus, ‘Friedrich Ebert – Konkursverwaltung des alten Regimes’, 94; Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 9, 34; Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 9, 28; G. Seifert, ‘Der Kaiser ging – die Generale blieben’, in: E. Engelberg, *Des Volkes Feind. Über die Rolle des deutschen Militarismus in der neuen und neuesten Zeit* (Berlijn 1961) 55-68, aldaar 65.

⁷⁹ Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19*, 14.

⁸⁰ F. Ebert (jr.), ‘Die Bedeutung der Gründung des Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins. Aus der Rede auf die Festveranstaltung anlässlich des 100. Jahrestages der Gründung des ADAV in Leipzig, 21. Mai 1963’, in: idem, *Einheit der Klasse – Macht der Klasse. Ausgewählte Reden und Aufsätze* (Berlijn 1979) 86.

⁸¹ Vgl. Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19*, 22; Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 39; W. Oehme, *Damals in der Reichskanzlei. Erinnerungen aus den Jahren 1918/1919* (Berlijn (DDR) 1958) 358; Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 76; Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 30.

⁸² Haffner, *1918/19. Eine deutsche Revolution*, 14; Klönne, *Die deutsche Arbeiterbewegung*, 122, 123.

werd 1914 beschouwd als cesuur; door het instemmen met de oorlogskredieten verloochende de SPD haar socialistische achterban en stemde in met een imperialistische oorlog. Kortom, de sociaaldemocraten zwoeren vanaf dat moment de kernwaarden van de Tweede Internationale af.⁸³ Gerhard Meisel toonde de noodzakelijkheid van een revolutie aan met een citaat van Friedrich Engels: 'Bereits 1847 antwortete Friedrich Engels auf die Frage "Wird die Aufhebung des Privateigentums auf friedlichem Wege möglich sein?": "Es wäre zu wünschen, daß dies geschehen könnte, und die Kommunisten wären gewiß die letzten, die sich dagegen auflehnen würden.'"⁸⁴ Vrijwillig zal de heersende klasse haar privileges echter nooit prijsgeven. Sterker nog, de geschiedenis heeft aangetoond dat de heersende klasse zelf naar geweld grijpt wanneer haar positie aangevallen wordt. Daarom is revolutionair geweld niet alleen rechtvaardig, maar ook noodzakelijk, aldus Meisel.⁸⁵ Om dezelfde reden zouden de oproepen tot rust en orde van de SPD in november 1918 blijk van hun reformistische politiek en antirevolutionaire houding zijn geweest.⁸⁶

August Bebel en Wilhelm Liebknecht, de oprichters van de SPD, werden echter geroemd als revolutionaire socialisten van het eerste uur. Het was dan ook geen toeval dat Ebert pas na de dood van Bebel de partijleider van de SPD kon worden, stelt Günter Paulus. Bebel zou immers altijd al tegen Ebert zijn geweest.⁸⁷ Ebert was weliswaar de 'Nachfolger, aber nicht Nacheiferer Bebels', aldus Meisel.⁸⁸ Het handelen van Ebert in 1918-1919 was daarom volkomen onwaardig voor een partij die was opgericht door Bebel en Liebknecht.⁸⁹

Het probleem is dat de openlijke scheiding tussen revolutionair en antirevolutionair socialisme nog niet voorkwam voor de Russische revolutie van 1917. Het communisme was tot dan toe een integraal deel van het socialisme geweest. Vanaf 1917 scheidde het communisme zich echter af van het socialisme, waarna de twee stromingen zich in verschillende richtingen ontwikkelden. Deze scheiding vond in het Duitse socialisme plaats op het moment van de revolutie. Vanwege deze gedeelde geschiedenis en de belangrijke rol die de SPD voor het socialisme had gespeeld, kon de SED niet om de sociaaldemocraten heen. Bovendien was de SED ontstaan uit een fusie

⁸³ Bock, 'Prolog – Epochenanfang und revolutionäre Situation', 14.

⁸⁴ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 13.

⁸⁵ Ibidem, 13.

⁸⁶ Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 11.

⁸⁷ Paulus, 'Friedrich Ebert – Konkursverwaltung des alten Regimes', 90.

⁸⁸ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 8.

⁸⁹ Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19*, 14; Oehme, *Damals in der Reichskanzlei*, 356.

van de KPD en SPD in 1946.⁹⁰ Dat dit gedwongen had plaatsgevonden onder toezicht oog van de *Sowjetische Militäradministration in Deutschland* (SMAD), die in de Oost-Duitse bezettingszone een stabiele satellietstaat wilde vestigen, werd voor het gemak vergeten. Historici uit de DDR verklaarden deze nieuwe houding van de sociaaldemocraten als een inzicht dat eindelijk doordrong: na al die jaren begrepen de hardleerse ‘sozialdemokratische Genossen’ hoe het echt werkte in de wereld en wat de beste weg naar vrede was.⁹¹

Legitimatie

Vanwege de gemeenschappelijke socialistische erfenis enerzijds en het praktische nut van geschiedenis voor het marxisme anderzijds vormt legitimatie van de SED en de DDR een van belangrijkste aspecten van de bronnen. Alle auteurs kaartten het ontbreken van een ‘Partei neuen Typus’ of ‘revolutionäre Kampfpartei’ in 1918 aan, en tonen vervolgens steevast hun opluchting over het bestaan van de SED. Friedrich Ebert junior schreef in een artikel uit 1978 met de veelzeggende titel ‘Die Ziele des November 1918 sind gesellschaftliche Realität’ het volgende:

‘Zugleich waren wir uns bewußt, daß dazu [eine Arbeiterrevolution, DH] nur die einheitlich handelnde Arbeiterklasse imstande war. Dazu war es unumgänglich, daß an ihrer Spitze eine einheitliche revolutionäre Führung, eine marxistisch-leninistische Partei stand, die in Theorie und Praxis die Lehren und Erfahrungen der Klassenkämpfe des 20. Jahrhunderts, besonders seit der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution, konsequent anwendet. Diese Partei entstand in unserer Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands.’⁹²

Helmut Neef en Lothar Berthold schrijven in hun boek dat alleen onder leiding van een marxistisch-leninistische partij de klassenstrijd te beslissen is en ‘in ganz Deutschland [sic] die Ziele verwirklicht [werden], für die Arbeiter in der Novemberrevolution kämpften und ihr Leben ließen.’⁹³ Meisel noemt het zelfs ‘die historische Aufgabe der Novemberrevolution, [...] einen friedliebenden, demokratischen und sozialistischen Staat zu schaffen’.⁹⁴ Dit alles is geheel in overeenstemming met de thesen van 1958, waar in de

⁹⁰ J. Gieseke en H. Wentker (eds.), *Die Geschichte der SED. Eine Bestandsaufnahme* (Berlijn 2011) 8.

⁹¹ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 44; Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 76-77.

⁹² Ebert (jr.), ‘Die Ziele des November 1918 sind gesellschaftliche Realität. Artikel, Oktober 1978’, in: idem, *Einheit der Klasse – Macht der Klasse*, 455.

⁹³ Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 78.

⁹⁴ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 22.

paragraaf ‘Wie die Lehren der Novemberrevolution nach 1945 angewandt wurden’ bijna letterlijk hetzelfde staat als de auteurs in hun werken schrijven.⁹⁵ Door de DDR als rechtmatige erfgenaam van de doelen van de revolutie van 1918-1919 te presenteren, voegde de staat een historische dimensie aan zijn wankelende machtsbasis. Sinds de opstanden van 17 juni 1953 werd alles dat kon bijdragen aan de legitimatie van de DDR gebruikt om het gezag van de SED te verstevigen.⁹⁶ Wanneer alle geschiedenisboeken schreven dat de revolutionaire arbeiders in 1918 alleen faalden door het ontbreken van een leidende partij, was dat niet zozeer een sterk argument, maar eerder moeilijk tegen te spreken. Natuurlijk kon er uiteindelijk slechts één uitkomst zijn: ‘Der Marxismus-Leninismus siegt, weil er wahr ist und dem Leben dient.’⁹⁷

⁹⁵ ‚Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Thesen anlässlich des 40. Jahrestages‘, in: *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands – Band VII*, 382.

⁹⁶ M. Schmeitzner, ‘Auf dem Weg zur Diktatur des Proletariats – Die KPD/SED als Instrument der Diktaturdurchsetzung’, in: J. Gieseke en H. Wentker (eds.), *Die Geschichte der SED. Eine Bestandsaufnahme* (Berlijn 2011) 61-83, aldaar 63, 64.

⁹⁷ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 8.

Hoofdstuk 4. Discours en ideologie

Discours in de geschiedschrijving

De nauwe relatie tussen ideologie en geschiedschrijving uitte zich in de historiografie van de DDR niet alleen op inhoudelijk vlak, maar ook in het taalgebruik. Bij geschiedschrijving is taal altijd een noodzakelijk medium om datgene wat gebeurd is, de geschiedenis dus, over te brengen bij de lezer. Omdat taal niet neutraal is, bestaat de kans dat een historicus zijn opvattingen en meningen verpakt in een ogenschijnlijk realistisch feitenrelaas. Interpretaties van feiten zijn zodoende door een argeloze lezer snel te verwarren met de feiten zelf.⁹⁸ Het is altijd belangrijk dit in het achterhoofd te houden bij het lezen van geschiedkundige werken – helemaal wanneer ideologie en wetenschap zo sterk verbonden zijn als bij het marxisme-leninisme. De marxisten Georg Lukács en Antonio Gramsci stelden dat taal een van de middelen van de heersende klasse was om bij het proletariaat een *falsches Bewußtsein* te creëren.⁹⁹ In de DDR probeerde men het omgekeerde te doen: door taal de ideologie te verspreiden om het volk klassenbewust te maken.

‘Der entscheidende Unterschied zwischen sozialistischer Bewußtseinsbildung und monopolkapitalistischer Manipulation der Menschen mit Hilfe der Sprache besteht neben zahlreichen anderen [...] [sic] darin, daß die politisch-ideologische Einwirkung auf die Menschen im sozialistischen Staat in Übereinstimmung mit den objektiven Interessen und mit den objektiven Entwicklungsgesetzen der Gesellschaft vor sich geht, während sie im monopolkapitalistischen Staat im Dienste der Aufrechterhaltung einer überlebten und zum Untergang verurteilten Ordnung, im Interesse der zahlenmäßig sehr kleinen Klasse der Monopolbourgeoisie und ihrer Verbündeten, gegen das objektive Interesse der breiten Massen der Werktätigen und im Widerspruch zu den Gesetzen der gesellschaftlichen Entwicklung erfolgt.’¹⁰⁰

Zo verwoordde Wilhelm Schmidt, taalwetenschapper uit de DDR, het onderscheid tussen beide manieren waarop taal als deel van een ideologie kan worden ingezet. In de

⁹⁸ M. Leezenberg en G. de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2012) 164.

⁹⁹ Vgl. G. Lukács, *Geschichte und Klassenbewußtsein* (Berlijn 1923); K. Marx en F. Engels, *Die deutsche Ideologie* (Berlijn (DDR) 1969); A. Gramsci, *Gefängnishefte - Quaderni del carcere* (Hamburg 1991).

¹⁰⁰ W. Schmidt, *Sprache und Ideologie. Beiträge zu einer marxistisch-leninistischen Sprachwirkungsforschung* (Halle 1972) 29, geciteerd in: E. Straßner, *Ideologie – Sprache – Politik. Grundfragen ihres Zusammenhangs* (Tübingen 1987) 30.

DDR was men zich bewust van de macht van taal en hoe men door taal gedachten min of meer kon sturen. ‘Sprache ist das „standardisierte Bewußtsein“ der Gesellschaft und Kulturgeschichte eines Volkes. Sie wirkt deshalb bindend wie orientierend: ihrem Wertsetzungen sich zu entziehen, ist schwierig,’ aldus de West-Duitse linguïst Erich Straßner in deze context.¹⁰¹

Net als geschiedschrijving gebruikt ook ideologie taal als noodzakelijk hulpmiddel om de ideologische ideeën over te brengen bij de lezer. Hoe dit precies gebeurt, kan men ontdekken door het discours van ideologische teksten onder de loep te nemen. In het geval van dit onderzoek zijn de bronnen zowel ideologisch als met geschiedkundige inhoud beladen. Daarom vervult het discours een dubbele rol. Om hier meer vat op te krijgen, is het nodig om afstand te nemen en het grotere geheel te beschouwen, voordat het taalgebruik per bron behandeld zal worden. Het discours van de geschiedkundige bronnen uit de DDR vormt een fractie in het metadiscours of de metavertelling van dat land – met andere woorden, in het overkoepelende vertoog.¹⁰² Dat metadiscours moet de totalitaire staatsvorm van de DDR rechtvaardigen. Ideologie gaf de onderbouwing voor de rechtvaardiging, maar het metadiscours koppelde deze theoretische legitimatie aan de praktijksituatie. Metadiscours en ideologie zijn derhalve onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zoals de DDR een deel vormde van de toenmalige communistische wereld, zo was ook het metadiscours van de DDR een deel van het grotere metadiscours van het communisme. De onderlinge samenhang die bestaat tussen teksten in een metadiscours is belangrijk bij het analyseren van het discours van de afzonderlijke bronnen uit de DDR.¹⁰³

‘Opportunistisch’ en ‘bürgerlich’

Door de DDR-geschiedschrijving te zien als deel van een groter geheel is het logisch dat het discours ook met dat grotere geheel overeenkomt. Zo staan de hier geanalyseerde werken bol van de woorden ‘Klassenkampf’, ‘Imperialismus’, ‘Faschismus’, ‘Militarismus’, ‘Bourgeoisie’, ‘Arbeiterklasse’, ‘Proletariat’ et cetera. Tot zover niets nieuws, want dit is in alle werken die tot het communistische metadiscours behoren aan te treffen. Ook valt het te verwachten dat alle bronnen expliciet spreken van een burgerlijke revolutie. Het wordt echter interessant om te zien hoe in de bronnen de SPD

¹⁰¹ Straßner, *Ideologie – Sprache – Politik*, 59.

¹⁰² Vgl. Jean-François Lyotard, in: Leezenberg en De Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*, 274, 275.

¹⁰³ Freeden, *Ideology. A very short introduction*, 48, 105, 106.

wordt aangeduid en welke verschillen er in het discours tussen de bronnen te ontdekken zijn.

Ten eerste wordt altijd wanneer de SPD ter sprake komt nadrukkelijk over de ‘SPD-Führung’ of ‘SPD-Führer’ gesproken. Het benadrukken hiervan maakt duidelijk dat – althans in de ogen van de DDR-historici – de sociaaldemocratische partijtop los van zijn achterban opereerde en niet gesteund werd door het volk. Bovendien gaat bijna altijd een negatief geladen bijvoeglijk naamwoord vooraf aan het noemen van de SPD-politici: ‘rechten SPD-Führer’, ‘opportunistische SPD-Führung’ of een combinatie van beide, ‘rechtopportunistischen sozialdemokratischen Führer’. Hun politiek wordt tenslotte aangeduid als ‘antibolschewistisch’, ‘reformistisch’, ‘bürgerlich’ of simpelweg ‘kapitalistisch’. Dit bevestigt eens te meer dat de sociaaldemocraten niet in het belang van het proletariaat handelden, maar opportunistisch gehandeld zouden hebben. Ook over de legerleiding is men ondubbelzinnig negatief – wederom is het de leiding die verkeerde doelen nastreeft, waardoor de soldaten uit het gewone volk, gedupeerd zijn. Zij, ‘die Totengräber’¹⁰⁴ of ‘imperialistische Todfeinde des deutschen Volkes’¹⁰⁵, zijn ‘klassenfeindlich’, ‘faschistisch’, ‘reaktionär’ en natuurlijk ‘antirevolutionär’.

Hiertegenover zijn de bewoordingen waarmee de Spartakusbund en de KPD worden beschreven altijd positief. Zo zouden de spartakisten ‘heroisch in den Reihen der Vorhut der Arbeiterklasse’¹⁰⁶ en ‘entsprechend den historischen Notwendigkeiten’¹⁰⁷ hebben gehandeld. Bovendien schrijven de DDR-historici de spartakisten de slachtofferrol toe: ‘Sie waren in die Kerker gesperrt, an die Fronten strafverschickt, in die Illegalität oder die Emigration getrieben, zumindest immer einer Maulkorbpolitik preisgegeben’.¹⁰⁸

Dit dualisme beheerst ook de machtsvraag van de revolutie. Volgens de DDR-historici bestond tijdens de revolutie de keuze tussen ofwel een communistische radendictatuur ofwel het behoud van de oude, imperialistische machtsstructuren. Hierin zijn duidelijke overeenkomsten met de West-Duitse *Entweder-oder-These* te bemerken. Meisel schrijft neerbuigend dat de SPD een zogenaamde derde weg tussen communisme en kapitalisme zocht, om vervolgens aan te tonen dat dit onmogelijk was.¹⁰⁹ Ook in de

¹⁰⁴ Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 73.

¹⁰⁵ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 9.

¹⁰⁶ Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 36.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 24.

¹⁰⁸ Bock, ‘Prolog – Epochenanfang und revolutionäre Situation’, in: idem (ed.), *Gewalten und Gestalten*, 15.

¹⁰⁹ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 30, 31.

SED-thesen staat dat bij de machtsvraag, de *Grundfrage* van de revolutie, geen compromissen mogelijk waren; het was alles of niets.¹¹⁰

Oost- en West-Duitsland worden eveneens als een zwart-wittegenstelling gepresenteerd. De Bundesrepubliek is ‘imperialistisch’, ‘trotz einer attraktiveren Fassade’¹¹¹ ‘grau’ en bovendien door de wetten van de geschiedenis tot de ondergang gedoemd. De DDR is de rechtmatige navolger van de idealen van de revolutie: ‚Das Erbe der revolutionären Kämpfer der Novemberrevolution vor sechzig Jahren findet in der DDR seine würdige Vollendung.‘¹¹² Bovendien was de Oost-Duitse staat, als wij de auteurs mogen geloven, vredelievend – in tegenstelling tot zijn westelijke buurland: ‘Der westdeutsche Imperialismus zeigt sich als das, was der deutsche Imperialismus trotz aller zeitweiligen Verhüllungen stets war: als aggressiv, stockreaktionär und volksfeindlich.’¹¹³

Verder bestaan er kleine talige verschillen tussen de Oost-Duitse bronnen. Deze vallen nauwelijks op omdat de bronnen allemaal zeer veel marxistisch jargon bevatten. Toch hebben veel auteurs in het gebruikelijke marxistische vocabulaire hun eigen woorden gemengd. Zo gebruikt Meisel in zijn boek meermaals een soort christelijk-theologisch discours in de profane context van het communisme. De arbeidersklasse, een revolutionaire partij en de marxistische theorie vormen, volgens Meisel, een ‘irdischen Dreieinigkeit’. En verderop spreekt hij van een ‘revisionistischen Sündenfall gegenüber dem Marxismus’ door de SPD.¹¹⁴ Ernst Engelberg is de enige die het woord ‘linksliberal’ gebruikt met betrekking tot de SPD. Net als de anderen beschrijft hij verder de sociaaldemocraten als bovengenoemd, kortom vol haat en afschuw, maar in een zin zegt Engelberg: ‘[...] konnten sie [Sozialdemokraten, DH] auch keine bürgerlichen Demokraten sein, sondern nur linksliberale Verbündete des preußisch-deutschen Militarismus’.¹¹⁵ Linksliberaal is een relatief neutrale term, die niet tot het standaard discours van marxisten behoort. Dat maakt het des te opmerkelijker om het hier te lezen. Met betrekking tot de SPD is Walter Ulbricht veel minder neutraal in zijn woordkeus,

¹¹⁰ ‚Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Thesen anlässlich des 40. Jahrestages‘, in: *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands – Band VII*, 380.

¹¹¹ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 7.

¹¹² Ebert (jr.), ‚Die Ziele des November 1918 sind gesellschaftliche Realität. Artikel, Oktober 1978‘, in: idem, *Einheit der Klasse – Macht der Klasse*, 456.

¹¹³ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 58.

¹¹⁴ Ibidem, 3, 10.

¹¹⁵ Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19*, 6.

maar hij heeft ook zijn talige eigenaardigheid. Hij beticht, als enige, de SPD van 'Sozialchauvismus'.¹¹⁶

Nederlaag of positieve resultaten?

Een inhoudelijk verschil tussen de bronnen zit in de beoordeling van de USPD. Waren dit antirevolutionairen, net als de SPD, of waren het juist hoeders van de revolutie? De meningen lopen uiteen. Engelberg noemt de linkervleugel van de USPD in één adem met de Spartakusbund als ware revolutionairen.¹¹⁷ In het nawoord van het boek van Oehme komt daarentegen een beeld naar voren van de USPD die de revolutie verlamt en net als de SPD de arbeidersklasse verraadt.¹¹⁸ Het probleem met de USPD is dat de partij in feite opgebouwd was uit allerlei fracties, die onderling vaak ook geen overeenstemming konden bereiken. Ulbricht vat het goed samen met de woorden 'die ewig schwankende USP-Führer' [sic].¹¹⁹

Opvallender is dat het resultaat van de revolutie van 1918-1919 verschillend beschreven wordt. Meisel noemt het een 'Novemberniederlage'.¹²⁰ Ebert junior spreekt eveneens van 'eine Niederlage', omdat het proletariaat er niet in slaagde het 'alte staatliche Unterdrückungsapparat' en de 'alte Macht- und Besitzverhältnisse' fundamenteel te veranderen.¹²¹ Engelberg is positiever: de revolutie had niet helemaal gefaald, want zij veroorzaakte het einde aan de monarchie en verzekerde enkele sociale verworvenheden. Bovendien hadden voor het eerst in de Duitse geschiedenis proletariërs het imperialisme aan de rand van de afgrond gebracht.¹²² Ook Ulbricht is relatief positief, hoewel hij zich ervan bewust is dat de hoofdpoging van de revolutie 'nicht gelöst' werd. Ook hij noemt de val van de keizer en de 'sozialpolitische Verbesserungen'.¹²³ Ondanks de voorschriften en thesen van de SED, blijkt zo dat er toch nog wel verschillen te vinden zijn in de geschiedkundige benadering van de revolutie in de DDR.

¹¹⁶ Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 9.

¹¹⁷ Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19*, 12.

¹¹⁸ Oehme, *Damals in der Reichskanzlei*, 365.

¹¹⁹ Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 32.

¹²⁰ Meisel, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten*, 5.

¹²¹ Ebert (jr.), 'Die Novemberrevolution in Deutschland und ihre Lehren für den Kampf der Arbeiterklasse bei der Errichtung der sozialistischen Gesellschaft. Referat auf der theoretischen Konferenz der Betriebsparteiorganisation der SED des VEB GISAG „Ferdinand Kunert“ Schmiedeberg, Kreis Dippoldiswalde, 20. April 1978', in: idem, *Einheit der Klasse – Macht der Klasse*, 395-396.

¹²² Engelberg, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19*, 17, 23.

¹²³ Ulbricht, *Der Zusammenbruch Deutschlands*, 32.

Conclusie – ‘Niemals vergessen’

Terugblikkend op de revolutie schreef generaal Paul von Hindenburg op 2 mei 1919 aan Friedrich Ebert een brief. Hij benadrukte: ‘daß Sie [Ebert, DH] auch in den Zeiten schwerer Not in Treue auf Ihrem Posten ausgeharrt und dem Vaterlande Ihre Persönlichkeit zur Verfügung gestellt haben, wird Ihnen das deutsche Volk niemals vergessen.’¹²⁴ Deze vooruitziende blik werd inderdaad bewaarheid: de Duitsers zullen Friedrich Ebert nooit vergeten. Of dit te danken is aan zijn standvastigheid en vaderlandsliefde, zoals in de woorden van Hindenburg, valt echter te betwijfelen.

In West-Duitsland werd Ebert inderdaad geprezen en herinnerd als een groot politicus en als de eerste democratisch gekozen president van Duitsland. In het huidige Duitsland is het net zo; Ebert vormt een vast onderdeel van de nationale historische canon.

Hoe anders was dat in Oost-Duitsland. In de DDR-historiografie over de revolutie van 1918-1919 speelde Ebert een grote rol, maar hij werd uitdrukkelijk gezien als tegenstander. Historici waren het erover eens dat Ebert deel uitmaakte van de kapitalisten en bourgeoisie, zodat hij hun doelen (de heersende klasse blijven) kon waarborgen. Daarom komt uit bronnen een beeld naar voren van Ebert als huichelaar en verrader. Toch bleef de relatie tot de SPD in de DDR-geschiedschrijving gecompliceerd. Friedrich Ebert maakte als partijvoorzitter van de *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* deel uit van de gemeenschappelijke socialistische erfenis – een erfenis die ook de SED, de staatspartij van de DDR, met zich meedroeg. De scheiding tussen socialisme en communisme had namelijk pas in 1917 met de Russische revolutie plaatsgevonden. Tijdens de Duitse revolutie van 1918-1919 werd duidelijk dat de SPD niet meer revolutionair was, hoewel deze ontwikkeling over langere tijd binnen de partij had plaatsgevonden. Dit leidde ertoe dat de DDR-historici Ebert als verrader van de leer van Marx zagen, terwijl zij de medeoprichter van de SPD August Bebel juist prezen als visionaire socialist. Onder Bebel was de SPD nog ‘goed’, maar Ebert was er samen met enkele partijgenoten verantwoordelijk voor dat de partij veranderde in een reformistisch bolwerk – juist op het moment waarop het Duitse volk een socialistische partij het meest nodig had, namelijk tijdens de revolutie van 1918.

¹²⁴ Geciteerd in: Berthold en Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution*, 73.

Bovendien was de relatie tussen sociaaldemocraten en marxisten niet alleen complex omdat zij verschillende loten van dezelfde ideologische stam waren, maar ook omdat de SED was ontstaan uit een gedwongen fusie van de KPD en SPD in 1946. Dit verklaarden de DDR-historici als een inzicht dat plotseling was doorgedrongen bij de sociaaldemocraten.

Natuurlijk hebben revoluties als uiting van de klassenstrijd en als drijvende krachten achter de geschiedenis een ereplaats in de marxistisch-leninistische historiografie en in het hele socialistische discours. De ontwikkelingen in 1918 en 1919 in Duitsland stemden radicale socialisten echter weinig hoopvol. Voor de geschiedschrijving van de DDR boden de gebeurtenissen in 1918 daarentegen de perfecte reden om de socialistische eenheidsstaat te legitimeren. De macht van de SED kon omschreven worden als noodzakelijk, omdat anders net als in 1918, de imperialisten zouden winnen en het proletariaat zouden overheersen.

Het beschuldigende en legitimerende aspect in de bronnen komt niet alleen naar voren in de inhoud, maar evenzeer in het taalgebruik, ofwel in het discours. Taal speelde een belangrijke rol in de ideologie van de DDR en zodoende ook in de geschiedschrijving. Het analyseren van taal kan de ideologische geladenheid van sommige woorden blootleggen die op het eerste gezicht neutraal klinken. Het is interessant om te zien welke overeenkomsten en verschillen er tussen de auteurs bestaan op het gebied van taal. Dit toont de subtiele maar toch niet onbelangrijke nuances tussen de visies van de historici.

Deze nuanceverschillen worden in de huidige populaire en academische blik dikwijls over het hoofd gezien. In vergelijking met de historiografie van westerse landen, die dikwijls gevormd is rond felle debatten en polemieken van elkaar tegensprekende wetenschappers, kan de geschiedschrijving van de DDR overkomen als een monolithisch blok. Het is inderdaad waar dat de geschiedwetenschap in de DDR minder levendig was dan in het westen. Dat betekent echter niet dat het in de veertig jaar van haar bestaan volkomen statisch bleef. Het is alsof het zwart-witdenken dat in de DDR ten opzichte van het westen bestond, nu met terugwerkende kracht een eigen versie heeft ontwikkeld vanuit het westen tegenover het voormalige Oost-Duitsland.

In hun analyse van de revolutie zagen DDR-historici goed tegenover slecht en revolutionair tegenover klassenvijand. Het moge duidelijk zijn dat er goed noch slecht was, dat er meer dan twee partijen waren die iets in te brengen hadden. Om dit alles terug te voeren tot twee groepen of twee mogelijkheden is niet alleen gemakzuchtig, maar zorgt

er bovendien voor dat de nuance verloren gaat. Juist die nuance is bij de buitengewoon gecompliceerde gebeurtenissen die politieke revoluties zijn – hier is bewust sprake van revoluties in het algemeen – van groot belang. Natuurlijk was het niet in het belang van de SED om deze verscheidenheid te tonen, aangezien dit de basis van haar macht zou wegnemen. Desondanks, of misschien juist daarom, is ook deze partijdige geschiedschrijving een waardevolle bron. Aan historici is namelijk de taak om niet alleen gebeurtenissen te vertellen, maar ook argumenten van andere historici te analyseren, te verifiëren en beoordelen. Om die reden moeten historici hun ogen niet sluiten voor geschiedschrijving die niet gestoeld is op de westerse waarden van vrijheid, gelijkheid en streven naar objectiviteit. Andere visies zijn misschien in politiek opzicht onjuist, maar hebben juist voor de geschiedwetenschap een enorme toegevoegde waarde – niet in de laatste plaats omdat zij ons anders naar onszelf en onze historische waarheidsclaims laten kijken. Aangezien de hier geanalyseerde werken slechts een topje van de ijsberg van het socialistische metadiscours zijn, ligt hier nog een grote taak voor historici.

Lijst met afkortingen

BRD	Bundesrepublik Deutschland
DDR	Deutsche Demokratische Republik
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
OHL	Oberste Heeresleitung
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SMAD	Sowjetische Militäradministration in Deutschland
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands
USPD	Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands
ZK	Zentralkomitee van de SED

Bibliografie

Bronnen

- Bachmann, Peter (ed.), *Geschichte – Ideologie – Politik. Auseinandersetzungen mit bürgerlichen Geschichtsauffassungen in der BRD* (Berlijn (DDR) 1983).
- Berthold, Lothar, en Helmut Neef, *Militarismus und Opportunismus gegen die Novemberrevolution : das Bündnis der rechten SPD-Führung mit der obersten Heeresleitung November u. Dez. 1918. Eine Dokumentation* (Berlijn (DDR) 1958).
- Ebert, Friedrich, (jr.), *Einheit der Klasse – Macht der Klasse. Ausgewählte Reden und Aufsätze* (Berlijn (DDR) 1979).
- Engelberg, Ernst, *Die deutsche Novemberrevolution 1918/19* (Leipzig 1959).
- Meisel, Gerhard, *Die Novemberrevolution und die beide deutschen Staaten* (Berlijn (DDR) 1968).
- Oehme, Walter, *Damals in der Reichskanzlei. Erinnerungen aus den Jahren 1918/1919* (Berlijn (DDR) 1958).
- Partei Vorstand der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands, *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Beschlüsse und Erklärungen des Parteivorstandes des Zentralsekretariats und des politischen Büros – Band II* (Berlijn (DDR) 1952).
- Paulus, Günter, ‚Friedrich Ebert – Konkursverwaltung des alten Regimes‘, in: Helmut Bock (ed.), *Gewalten und Gestalten. Miniaturen und Porträts zur deutschen Novemberrevolution 1918/1919* (Leipzig 1978) 88-97.
- Schreiner, Albert (ed.), *Die Oktoberrevolution und Deutschland. Referate und Diskussion zum Thema: Der Einfluß der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland* (Berlijn (DDR) 1958).
- Seifert, Gerhard, ‚Der Kaiser ging – die Generale blieben‘, in: Ernst Engelberg, *Des Volkes Feind. Über die Rolle des deutschen Militarismus in der neuen und neuesten Zeit* (Berlijn (DDR) 1961) 55-68.

Ulbricht, Walter, *Der Zusammenbruch Deutschlands im ersten Weltkrieg und die Novemberrevolution* (Berlijn (DDR) 1951).

Zentralkomitee der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands, *Dokumente der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Beschlüsse und Erklärungen des Zentralkomitees sowie seines Politbüros und seines Sekretariats – Band VII* (Berlijn (DDR) 1961).

Literatuur

Dorpalen, Andreas, 'The Role of History in the DDR', *East Central Europe* III (1976) 58-68.

Freeden, Michael, *Ideology. A very short introduction* (Oxford 2003).

Gallus, Alexander, 'Deutsche Revolution 1918/19: die Etablierung der Weimarer Republik', in: idem, *Deutsche Zäsuren. Systemwechsel seit 1806* (Keulen 2006) 133-163.

Gieseke, Jens, en Hermann Wentker (eds.), *Die Geschichte der SED. Eine Bestandsaufnahme* (Berlijn 2011).

Haffner, Sebastian, *1918/19. Eine deutsche Revolution* (Hamburg 1981).

Heywood, Andrew, *Political Ideologies. An Introduction* (Basingstoke 2012).

Hürten, Heinz (ed.), *Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. Band 9 – Weimarer Republik und Drittes Reich 1918-1945* (Stuttgart 1995).

Jaraus, Hugo Konrad (ed.), *Zwischen Parteilichkeit und Professionalität : Bilanz der Geschichtswissenschaft der DDR* (Berlijn 1991).

Klönne, Arno, *Die deutsche Arbeiterbewegung. Geschichte, Ziele, Wirkungen* (München 1980/1989).

Kolb, Eberhard, "1918/19: Die steckengebliebene Revolution", in: C. Stern en H.A. Winkler (eds.), *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848-1990* (Frankfurt am Main 1994), 100-125.

Kruke, Anja, 'Sonderfall Europa – Skizze einer kleinen Geschichte der Arbeiterbewegung', *Aus Politik und Zeitgeschichte* 40 (2013) 3-11.

- Kuhrt, Eberhard, en Henning von Löwis (ed.), *Griff nach der deutschen Geschichte : Erbeaneignung und Traditionspflege in der DDR* (Paderborn 1988).
- Leezenberg, Michiel, en Gerard de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen* (Amsterdam 2012).
- Lorenz, Chris, *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis* (Amsterdam 1987, 2008).
- Miller, Susanne, ‚Die Sozialdemokratie in der Spannung zwischen Oppositionstradition und Regierungsverantwortung in den Anfängen der Weimarer Republik‘, in: Hans Mommsen (ed.), *Sozialdemokratie zwischen Klassenbewegung und Volkspartei* (Frankfurt am Main 1974) 84-105.
- Orlow, Dietrich, ‚1918/19: A German Revolution‘, *German Studies Review* 5 (1982) 187-203.
- Reinhardt, Max, ‚Sozialdemokratische Arbeiterbewegung: zwischen freier Assoziation und moralischem Staat‘, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 40 (2013) 29-33.
- Rosenberg, Arthur, *Entstehung der Weimarer Republik* (Frankfurt am Main 1961; Hamburg 1991).
- Rosenberg, Arthur, *Geschichte der Weimarer Republik* (Frankfurt am Main 1961; Hamburg 1991).
- Rürup, Reinhard, ‚Die Revolution von 1918/19 in der deutschen Geschichte‘, *Friedrich-Ebert-Stiftung* (Bonn 1993).
- Rürup, Reinhard, ‚Demokratische Revolution und „dritter Weg“. Die deutsche Revolution von 1918/19 in der neueren wissenschaftlichen Diskussion‘, *Geschichte und Gesellschaft* 9 (1983) 278-301.
- Schulz, Gerhard, *Revolutionen und Friedensschlüsse 1917-1920* (München 1967/1985).
- Schütz, Rüdiger, ‚Proletarischer Klassenkampf und bürgerliche Revolution. Zur Beurteilung der deutschen Novemberrevolution in der marxistisch-leninistischen Geschichtswissenschaft‘, in: Alexander Fischer und Günther Heydemann (ed.), *Geschichtswissenschaft in der DDR. Band II: Vor- und Frühgeschichte bis Neueste Geschichte* (Berlijn 1990) 759-795.

Scriba, Arnulf, ‚Die Revolution von 1918/19‘, *LeMo – Lebendiges Museum Online* (15 augustus 2015).

<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/revolution>

Scriba, Arnulf, ‚Die Dolchstoßlegende‘, *LeMo – Lebendiges Museum Online* (1 september 2014).

<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/dolchstoßlegende.html>

Straßner, Erich, *Ideologie – Sprache – Politik. Grundfragen ihres Zusammenhangs* (Tübingen 1987).

Tosh, John, *The Pursuit of History. Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History* (Harlow 2010).

Verbeeck, Georgi, ‚Aus der Geschichte lernen, heißt Siegen lernen‘. *Terugblik op de DDR-historiografie. Een literatuuroverzicht* (Leuven 1994).

Wehler, Hans-Ulrich, *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Vierter Band – Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten 1914-1949* (München 2003).

Weiler, Anton G., ‚Waarde-betrokkenheid en waarde-oordelen in de geschiedwetenschap. Een theoretische standpuntbepaling in het debat tussen analytisch positivisme, marxisme, en kritisch neo-marxisme‘, *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 2 (1975) 189-225.

Wirsching, Andreas, ‚Die paradoxe Revolution 1918/19‘, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 50 (2008) 6-12.

Illustratieverantwoording

Omslag: Georg Pahl, Portret van Friedrich Ebert aan zijn bureau, 15 februari 1925.

Bundesarchiv, Bild 102-00014A, [https://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1452514963/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=51](https://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1452514963/?search[view]=detail&search[focus]=51).

Afbeelding 1: Verkiezingsposter DNVP, 1924. Deutsches Historisches Museum, Berlin, Inv. Nr.:P 61/1591, <https://www.dhm.de/lemo/bestand/objekt/pli16837>.

Afbeelding 2: *Rote Fahne*, 25 december 1918. Deutsches Presse-museum Hamburg, http://www.deutschespressemuseum.hamburg/fileadmin/Image_Archive/Rote_Fahne_25-12-18.jpg.

Afbeelding 3: Poster '7. November 1917 – Rußland, 9. November 1918 – Deutschland', Museum in der 'Runden Ecke' Leipzig, eigen foto.

VERKLARING KENNISNEMING REGELS M.B.T. PLAGIAAT

Fraude en plagiaat

Wetenschappelijke integriteit vormt de basis van het academisch bedrijf. De Universiteit Utrecht vat iedere vorm van wetenschappelijke misleiding daarom op als een zeer ernstig vergrijp. De Universiteit Utrecht verwacht dat elke student de normen en waarden inzake wetenschappelijke integriteit kent en in acht neemt.

De belangrijkste vormen van misleiding die deze integriteit aantasten zijn fraude en plagiaat. Plagiaat is het overnemen van andermans werk zonder behoorlijke verwijzing en is een vorm van fraude. Hieronder volgt nadere uitleg wat er onder fraude en plagiaat wordt verstaan en een aantal concrete voorbeelden daarvan. Let wel: dit is geen uitputtende lijst!

Bij constatering van fraude of plagiaat kan de examencommissie van de opleiding sancties opleggen. De sterkste sanctie die de examencommissie kan opleggen is het indienen van een verzoek aan het College van Bestuur om een student van de opleiding te laten verwijderen.

Plagiaat

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk. Je moet altijd nauwkeurig aangeven aan wie ideeën en inzichten zijn ontleend, en voortdurend bedacht zijn op het verschil tussen citeren, parafraseren en plagiëren. Niet alleen bij het gebruik van gedrukte bronnen, maar zeker ook bij het gebruik van informatie die van het internet wordt gehaald, dien je zorgvuldig te werk te gaan bij het vermelden van de informatiebronnen.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van bovengenoemde teksten zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het parafraseren van bovengenoemde teksten zonder (deugdelijke) verwijzing: parafrasen moeten als zodanig gemarkeerd zijn (door de tekst uitdrukkelijk te verbinden met de oorspronkelijke auteur in tekst of noot), zodat niet de indruk wordt gewekt dat het gaat om eigen gedachtengoed van de student;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het zonder bronvermelding opnieuw inleveren van eerder door de student gemaakt eigen werk en dit laten doorgaan voor in het kader van de cursus vervaardigd oorspronkelijk werk, tenzij dit in de cursus of door de docent uitdrukkelijk is toegestaan;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- ook wanneer in een gezamenlijk werkstuk door een van de auteurs plagiaat wordt gepleegd, zijn de andere auteurs medeplichtig aan plagiaat, indien zij hadden kunnen of moeten weten dat de ander plagiaat pleegde;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

De plagiaatregels gelden ook voor concepten van papers of (hoofdstukken van) scripties die voor feedback aan een docent worden toegezonden, voorzover de mogelijkheid voor het insturen van concepten en het krijgen van feedback in de cursushandleiding of scriptieregeling is vermeld. In de Onderwijs- en Examenregeling (artikel 5.15) is vastgelegd wat de formele gang van zaken is als er een vermoeden van fraude/plagiaat is, en welke sancties er opgelegd kunnen worden.

Onwetendheid is geen excuus. Je bent verantwoordelijk voor je eigen gedrag. De Universiteit Utrecht gaat ervan uit dat je weet wat fraude en plagiaat zijn. Van haar kant zorgt de Universiteit Utrecht ervoor dat je zo vroeg mogelijk in je opleiding de principes van wetenschapsbeoefening bijgebracht krijgt en op de hoogte wordt gebracht van wat de instelling als fraude en plagiaat beschouwt, zodat je weet aan welke normen je je moeten houden.

Hierbij verklaar ik bovenstaande tekst gelezen en begrepen te hebben.

Naam: Daniël Hendrikse

Studentnummer: 4146328

Datum en handtekening:

Dit formulier lever je bij je begeleider in als je start met je bacheloreindwerkstuk of je master scriptie.

Het niet indienen of ondertekenen van het formulier betekent overigens niet dat er geen sancties kunnen worden genomen als blijkt dat er sprake is van plagiaat in het werkstuk.